

KRIPKE VS. RUSSELL ÎN PROBLEMA REFERINȚEI

OANA VASILESCU

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române

Abstract. Our paper approaches B. Russell’s theory of descriptions (definite descriptions are not genuinely referring expressions, as are logically proper names, and sentences containing them are logically equivalent to complex general statements containing existential and universal quantifiers that do not refer directly to things in the world), along with both P. F. Strawson’s criticism (with his main distinction between meaning and reference pinning down the source of Russell’s error, i.e., not words by themselves refer, but people using them in particular occasions) and S. Kripke’s criticism (unlike descriptions, proper names are rigid designators that refer directly to the same object in every possible world), and it attempts to argue that Russell’s theory may still be valid if we conceive it as an account of a second-order relation with objects.

Key-words: definite description; denoting phrase; reference; rigid designator; Russell; Strawson; Kripke; philosophy of language

Discuția pe care o propunem vizează critica întreprinsă de Saul Kripke, de pe poziții minimaliste și așa zicând „modeste” din perspectiva pretențiilor epistemologice asumate, în legătură cu problema referinței, așa cum este aceasta abordată în teoriile descriptiviste (cu precădere la B. Russell și la P.F. Strawson).

Bertrand Russell gândește, în special în articolul său din 1905 „On Denoting”, relevanța problemei denotației nu numai pentru logică și matematică, ci *mai ales* pentru teoria cunoașterii, prin prisma distincției fundamentale dintre cunoaștere directă (*acquaintance*) – cunoaștere în care lucrurile ni se prezintă – și cunoaștere indirectă (*knowledge about*) – cunoaștere în care avem acces la lucruri numai prin intermediul expresiilor denotative (*denoting phrases*). Denotația este concepută în termeni de referință strict formală – altfel spus, o expresie referă numai în virtutea formei sale lingvistice¹. Presupoziția fundamentală care subîntinde concepția lui Russell privitoare la denotația descripțiilor definite vizează existența unei entități care satisface în mod unic respectiva descripție². Dacă presupoziția se dovedește a fi falsă – adică referința (entitatea menită să satisfacă în mod unic descripția) lipsește –, valoarea de adevăr a aserțiunii vorbitorului este afectată. Prin urmare, problema la care teoria russelliană este chemată să ofere o soluție poate fi

¹ Bertrand Russell, „On Denoting”, în Aloysius Patrick Martinich (Ed.), *Philosophy of Language*, Oxford University Press, 1996, p. 199.

² *Ibidem*, p. 200.

identificată prin circumscrierea posibilității ca o propoziție care conține o descripție definită lipsită de referință să aibă totuși sens.

Răspunsul propus de Russell vizează divorțul dintre structura gramaticală de suprafață a propozițiilor ce conțin descripții definite – structură (aparent) de forma subiect-predicat – și structura logic-conceptuală de adâncime care se constituie ca o propoziție existențială de un tip special, și anume ca o construcție complexă formată din trei propoziții generale cuantificate. Astfel, propozițiile, conținând descripții definite, pot avea sens dacă forma lor gramaticală maschează o formă logică diferită de prima, de tipul unei construcții existențiale, și dacă subiectul gramatical este un nume propriu din punct de vedere logic, al cărui înțeles este chiar referentul (obiectul individual desemnat). Odată stabilită, grație acestei distincții, posibilitatea ca propoziții conținând descripții definite să aibă valoare de adevăr, rămâne de determinat *ce* valoare pot avea diverse situații concrete. Condițiile de posibilitate ale determinării adevărului/falsității unor asemenea propoziții sunt deschise de distincția operată de Russell între ocurență primară și ocurență secundară – distincție care permite o soluție în privința statutului logic al descripțiilor care nu referă la nimic.

Critica perspectivei russelliene este realizată de Peter F. Strawson de pe poziții pragmatice și cu pretenții epistemologice mai modeste. Astfel, dacă Russell concepea propozițiile ca pe obiecte în sine, iar denotația ca pe o relație între expresia considerată în sine și lucrul care reprezintă *denotatum*-ul respectivei expresii, Strawson consideră propozițiile în contextul utilizării lor în situații de comunicare concrete, iar referința ca un *act* îndeplinit de un vorbitor, la un moment dat, într-un context anumit. Strawson operează distincția fundamentală între expresie, utilizarea expresiei și rostirea expresiei și, respectiv, între propoziție, utilizarea propoziției și rostirea propoziției. Pe baza acestei distincții, el consideră că se poate stabili că expresia nu referă la nimic, ci este utilizată de către vorbitor în scopul de a referi la ceva, și că propoziția nu este adevărată sau falsă, ci este utilizată de către vorbitor în scopul de a face o aserțiune adevărată sau falsă. Prin urmare, referința este caracteristica utilizării unei expresii, iar valoarea de adevăr este caracteristica utilizării unei propoziții³.

În viziunea lui Strawson, sursa erorii lui Russell rezidă în confuzia între înțeles (*meaning*) – conceput ca set de reguli/convenții care guvernează utilizarea corectă a unei expresii în orice situație – și referință (*reference*) – concepută ca funcție a utilizării unei expresii într-un context particular. Mai mult, Strawson susține că utilizarea unei descripții definite nu trimite la o propoziție existențială, așa cum credea Russell, întrucât una dintre funcțiile convenționale ale articolului hotărât este aceea de a arăta *numai* intenția de a referi la un element particular, în vreme ce determinarea elementului particular avut în vedere nu este posibilă decât prin analiza situației de comunicare⁴.

³ Peter Frederick Strawson, „On Referring”, în A. P. Martinich, *op. cit.*, p. 219.

⁴ *Ibidem*, p. 222.

O posibilă reacție russelliană la obiecția lui Strawson s-ar concentra în angajarea distincției dintre structura gramaticală de suprafață și structura logic-conceptuală de adâncime în modul următor: niciunde Russell nu pretinde că are în vedere o „propoziție (unic) existențială” (*uniquely existential proposition*). În plus, distincția russelliană se instituie și funcționează mai degrabă la un nivel de relaționare teoretic-formalizantă așa zicând de nivel II și III; ceea ce se are în vedere nu este o legătură cu onticul (nivelul I), ci o raportare la „real” de nivel II și III. Din acest punct de vedere – cumva pe modelul distingerii kantiene dintre logica generală (formală) și logica transcendențială, unde ambele *nu* se raportează direct la empiric –, distincția rezistă unei critici care utilizează exclusiv instrumentele unei logici formale reducționiste. Deși nu se poate stabili o prioritate *a priori* cu privire la referința existențială, relaționarea celor două niveluri russelliene rămâne cel puțin funcțională din perspectiva unor raporturi reciproce.

Dincolo de posibila reacție imaginată de noi și expusă mai sus, răspunsul efectiv dat de Russell la obiecțiile ridicate de Strawson au vizat posibilitatea extinderii – perfect coerentă, de altfel, înlăuntrul poziției teoretice asumate – teoriei descripțiilor definite și asupra numelor proprii. Astfel, înscriindu-se în orizontul deschis de teoria lui Frege, Russell identifică numele proprii cu descripții definite prescurtate/deghizate și consideră că determinarea referinței în acest caz se realizează dacă există o descripție care singularizează individul în mod unic. De fapt, problema este mai complexă, întrucât – așa cum remarcă însuși Kripke⁵ în prelegerile sale dedicate subiectului – Russell spune *stricto sensu* atât că numele nu prescurtează descripții și că nu au niciun sens, cât și că tocmai pentru că lucrurile pe care le numim „nume” abreviază de fapt descripții, ele nu sunt efectiv nume. În acest sens, deoarece „Walter Scott” abreviază de fapt o descripție (de tipul „autorul lui *Waverly*”), „Walter Scott” nu este un nume; iar singurele nume realmente existente în limbajul obișnuit sunt demonstrativii folosiți într-o anumită ocazie pentru a referi la un obiect cu care vorbitorul este familiarizat, în accepțiune russelliană.

Spre deosebire de obiecțiile formulate de Strawson de pe poziții pragmatice, dar încă din interiorul teoriei descriptiviste, critica întreprinsă de Kripke vizează în fond paradigma descriptivistă ca întreg, cu dezvoltări, ajustări și soluționări care depășesc cadrul strict al teoriei lui Russell. În concepția lui S. Kripke, referința unui nume nu este determinată de singularizarea în mod unic a unui individ grație unui mănunchi de descripții, ci de instituirea sa printr-un *botez inițial* și de perpetuarea utilizării sale printr-un lanț socio-istorico-lingvistic: „În general, referința noastră depinde nu doar de ceea ce gândim noi înșine, ci de alți oameni din comunitate, de istoria modului în care numele ajunge să fie preluat de vorbitor și de alte lucruri de felul acesta. La referință se ajunge urmărind o astfel de istorie.”⁶

⁵ Saul Kripke, *Numire și necesitate*, traducere de Mircea Dumitru, București, Editura All, 2000, p. 31.

⁶ *Ibidem*, p. 83.

La rândul său, Strawson – în acord cu viziunea sa pragmatică asupra referinței – ajunge la aceeași idee a lanțului de comunicare (o referință își poate împrumuta autentificarea de la o altă referință, înțeleasă ca referință identificatoare autentică⁷), însă apartenența sa la teoria descriptivistă îl determină să o fundamenteze pe cerința ca vorbitorul să știe care este sursa referinței sale – ceea ce face ca, în cazul uitării, descripția să fie inutilizabilă, iar în cazul amintirii incorecte, paradigma să dea rezultate eronate.

În opoziție cu acest gând al lui Strawson, în teoria lui Kripke nu se consideră relevant modul în care crede vorbitorul că a primit referința, ci numai *lanțul actual de comunicare*. Bineînțeles, Kripke este conștient de faptul că nu orice tip de lanț causal care, pornind de la cineva și ajungând la altcineva, va fi suficient pentru a referi la ceva și că, în consecință, este necesară satisfacerea și a altor condiții pentru a transforma această imagine într-o teorie realmente riguroasă a referinței. În pofida acestei conștientizări (explicite în text), Kripke nu merge pe drumul unei teoretizări riguroase, ci preferă (cel puțin în aceste prelegeri) să ofere, din orizontul unei perspective mai intuitive și de bun-simț, ceea ce el numește „o imagine mai bună” despre referință, fără „o mulțime de condiții necesare și suficiente”⁸.

În cadrul teoriei numirii propuse de Kripke – unde referința numelui este stabilită printr-un botez inițial și un lanț de comunicare –, descripția mai poate juca un rol *doar* în contextul botezului inițial, în sensul că numele poate fi introdus fie prin *ostensiune*, fie prin *descripție*. În cazul introducerii numelui prin descripție, trebuie operate cel puțin două delimitări în raport cu teoriile descriptiviste. Prima vizează faptul că descripția utilizată nu este sinonimă cu numele pe care îl introduce, ci mai degrabă îi fixează referința (ar fi vorba despre o „utilizare referențială”, și nu despre una „atributivă”, în sensul dat de K. Donnellan acestor sintagme). Cea de-a doua vizează faptul că majoritatea cazurilor de botez inițial diferă de cele care au inspirat la origine teoria descriptivistă, în sensul că, deși în mod obișnuit cel care botează posedă o *cunoaștere directă* a obiectului pe care îl numește, putându-l deci numi în mod ostensiv, teoriile descriptiviste pretind extinderea (neîntemeiată și nesustenabilă, după Kripke) acestei concepții și asupra cazurilor în care *nu* posedăm cunoaștere directă (de exemplu, pretenția că numele unor personalități faimoase din trecut, pe care nu le-am cunoscut în mod direct, referă în virtutea descripțiilor pe care le furnizăm).

Discursul polemic al lui Kripke are în vedere 6 teze ale teoriei descriptiviste pe care le expune și le combate pe rând, demonstrând că acestea fie încalcă principiul necesar pentru validitatea oricărei construcții teoretice (condiția non-circularității), fie nu ajung să fie satisfăcute în anumite situații, fie produc un număr mare de contraexemple. Astfel, în ceea ce privește teza 2 („despre o proprietate sau un mănunchi de proprietăți vorbitorul crede că singularizează un anumit individual în mod unic”), Kripke arată că ori nu poate fi satisfăcută – când eșuăm în a atribui

⁷ *Ibidem*, p. 79.

⁸ *Ibidem*, p. 82.

ceva în mod unic unui individual (ca în exemplul „Feynman este un fizician faimos”) –, ori nu respectă condiția non-circularității (ca în cazul unui identificări unice reușite precum „Einstein” a fost „omul care a descoperit teoria relativității”, în măsura în care majoritatea vorbitorilor identifică în mod unic și „teoria relativității” prin descriția „teoria lui Einstein”).

Teza 3 („dacă majoritatea ponderată a proprietăților este satisfăcută de un obiect unic, atunci acesta este referentul expresiei designative”) este respinsă pe baza argumentului absenței unei legături necesare între satisfacerea proprietăților de către un obiect unic și faptul ca acel obiect să fie referentul expresiei respective pentru vorbitor, în situații frecvente în care utilizăm un nume pe baza unei informații sau a unei reprezentări greșite ori în virtutea unei cunoașteri defectuoase sau incomplete: este cazul identificării lui Columb cu „cel care și-a dat primul seama că pământul este rotund” sau cu „primul european debarcat în emisfera vestică” (ceea ce face ca termenul „Columb” să refere fie la un grec, fie la un viking – dacă rămânem în contextul teoriilor descriptiviste).

Dificultăți de tipul celor menționate – nesoluționabile în interiorul cadrului circumscris de teoria descriptivistă sau soluționabile cu prețul unor revizui (teoretic) potențial nelimitate – sunt pur și simplu transgresate prin schimbarea de paradigmă propusă de Saul Kripke, care susține, oarecum în acord și cu intuițiile noastre lingvistice, că numele proprii sunt *designatori rigizi*⁹, în sensul că referă la același individ în orice lume posibilă, independent de proprietățile respectivului individ (în opoziție cu descrițiile, care sunt designatori accidentali sau non-rigizi), iar referința lor este stabilită printr-un *botez inițial* și un *lanț comunicational*.

În ciuda acestei reușite, nu poate fi negat că, asemenea oricărei teorii, și cea a lui Saul Kripke este revizuibilă. Dintre posibilele obiecții, a căror investigare detaliată ar putea face obiectul unui articol viitor, indicăm aici câteva: problema (ridicată chiar de către Kripke) condițiilor necesare și suficiente care să dea seama de rigoarea acestei teorii; posibilitatea existenței unei rupturi între momentul botezului inițial și transmiterea de la o verigă la alta a numelui instituit; problema semnificațiilor autorității „sursei”; problema criteriilor identificării transmendale (la care, de altfel, Kripke a și răspuns, subminând ideea sinonimiei dintre „important” și „esențial”); posibilitatea botezului multiplu și consecințele sale.

⁹ *Ibidem*, p. 47.

